

عدالت ترمیمی

(اهداف، اصول، روش‌ها، رویکردها، مصادیق)

سر قانون: حازات اسلامی ۱۳۹۲ و آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲

مؤلف:

امید ابوالفضل چهره‌ای

مدرس دانشگاه

وکیل پایه یک دادگستری

سرشناسه	: چهره‌ای، امید ابوالفضل، ۱۳۴۷-
عنوان و نام پدیدآور	: عدالت ترمیمی (اهداف، اصول، روش‌ها، رویکردها، مصادیق) در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ / امید ابوالفضل چهره‌ای.
مشخصات نشر	: تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۱۱۹ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
موضوع	: عدالت ترمیمی - ایران / Restorative justice- Iran
موضوع	: اجرای عدالت کیفری - ایران / Criminal justice- Administration of- Iran
رده‌بندی کنگره	: HV۸۶۸۸/ج۹ع۴ ۱۳۹۷
رده‌بندی دیویی	: ۳۶۴/۶۸۰۹۵۵
شماره کتابشناسی	: ۵۲۹۱۱۱۴

عدالت ترمیمی (اهداف، اصول، روش‌ها، رویکردها، مصادیق)

در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲

انتشارات کتاب آوا

مؤلف:	امید ابوالفضل چهره‌ای
ناشر:	کتاب آوا
توبت چاپ:	اول ۱۳۹۷
شمارگان:	۱۰۰۰ نسخه
قیمت:	۱۲۰۰۰۰ ریال
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۶-۴۷۱-۱

نشانی مراکز پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، بن‌بست حقیقت، پلاک ۴، واحد ۴

شماره‌های تماس: ۶۶۹۷۴۱۳۰ - ۶۶۴۰۷۹۹۳ - ۶۶۹۷۴۶۴۵ - ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com Email: avabook kazemi@yahoo.com

نشانی فروشگاه: اسلامشهر، خیابان صیاد شیرازی (خیابان دانشگاه)، نبش کوچه فرمانداری

شماره تماس: ۵۶۳۵۴۶۵۱

هرگونه تکثیر این اثر از طریق ارسال یا بارگذاری فایل الکترونیکی، یا چاپ و نشر کاغذی آن بدون مجوز ناشر، به هر شکل، اعم از فایل، سی‌دی، افست، ریسوگراف فتوکپی، زیراکس یا وسایل مشابه، به صورت متن کامل یا صفحاتی از آن، تحت هر نام اعم از کتاب، راهنما، جزوه، یا وسیله کمک آموزشی، در فضای واقعی یا مجازی، و همچنین توزیع، فروش، عرضه یا ارسال اثری که بدون مجوز ناشر تولید شده، موجب پیگرد قانونی است.

۱۱	فصل اول: مفاهیم و مبانی نظری تحقیق
۱۲	مبحث اول: مفاهیم
۱۲	بند اول: مفهوم لغوی عدالت - ترمیمی
۱۲	بند دوم: مفهوم اصطلاحی عدالت ترمیمی
۱۶	بند سوم: مفهوم تاریخی عدالت ترمیمی
۱۶	بند چهارم: مفهوم مضیق عدالت ترمیمی
۱۶	بند پنجم: مفهوم موسع عدالت ترمیمی
۱۸	گفتار اول: ماهیت عدالت ترمیمی
۲۲	گفتار دوم: عناصر عدالت ترمیمی
۲۲	بند اول: داوطلبانه بودن
۲۳	بند دوم: اظهار ندامت
۲۳	بند سوم: رودررویی
۲۳	بند چهارم: توافق
۲۴	بند پنجم: حمایت
۲۴	بند ششم: محرمانه و غیر علنی بودن
۲۵	گفتار سوم: سیر تحولات تاریخی عدالت ترمیمی
۲۸	بند اول: عدالت ترمیمی در ایران
۲۹	بند دوم: تحولات و زمینه جرم‌شناختی «عدالت ترمیمی»
۳۰	گفتار چهارم: گرایش‌های عدالت ترمیمی
۳۳	بند اول: گرایش ناب‌خواه

- بند دوم: گرایش بیشینه خواه ۳۴
- گفتار پنجم: کنشگران "عدالت ترمیمی" ۳۶
- بند اول: بزه دیده ۳۷
- بند دوم: بزه‌کار ۳۸
- بند سوم: جامعه‌ی محلی ۳۹
- مبحث دوم: اهداف عدالت ترمیمی ۴۰
- گفتار اول: اهداف عدالت ترمیمی در قبال بزه دیده ۴۰
- بند اول: به رسمیت شناختن جایگاه بزه دیده ۴۰
- بند دوم: امداد فوری مناسب برای التیام روانی ۴۱
- بند سوم: پیشگیری از قربانی شدن دوباره بزه دیده ۴۱
- بند چهارم: رفع تنش بین بزه‌کار و جامعه ۴۲
- گفتار دوم: اهداف عدالت ترمیمی در قبال بزه‌کار ۴۲
- بند اول: تقویت حس مسئولیت در بزه‌کار ۴۲
- بند دوم: بیان احساسات و همدردی بزه‌دیده ۴۳
- بند سوم: مشارکت در ترمیم اختلال ناشی از جرم در روابط اجتماعی ۴۳
- بند چهارم: باز اجتماعی نمودن و جامعه‌پذیری دوباره بزه‌کار ۴۴
- بند پنجم: احتمال برخورداری از گذشت بزه دیده ۴۴
- بند ششم: تحدید توسل به ضمانت اجرای کیفری ۴۵
- گفتار سوم: اهداف عدالت ترمیمی در قبال جامعه ۴۵
- بند اول: ترمیمی گسست‌های اجتماعی ناشی از جرم ۴۶
- بند دوم: مشارکت سازنده نهادهای جامعه مدنی ۴۶
- بند سوم: بازپذیری بزه‌کار از سوی جامعه و نهادهای آن ۴۷
- گفتار چهارم: اهداف عدالت ترمیمی در رابطه با نظام عدالت کیفری ۴۷
- بند اول: ترک‌زدایی از پرونده‌های کیفری ۴۷
- بند دوم: کاهش هزینه‌های دادرسی و مجازات ۴۸
- بند سوم: انسانی‌تر کردن دادرسی کیفری ۴۸
- بند چهارم: افزایش اعتماد عمومی به نظام عدالت کیفری ۴۹
- بند پنجم: کارآمدتر کردن آموزه‌های عدالت کیفری ۴۹
- مبحث سوم: اصول عدالت ترمیمی ۴۹

۵۰	گفتار اول: اصول عدالت ترمیمی در رابطه با بزه دیده و بزهکار
۵۱	گفتار دوم: اصول عدالت ترمیمی در رابطه با جامعه
۵۲	گفتار سوم: اصول عدالت ترمیمی در رابطه با نظام عدالت کیفری
۵۳	گفتار چهارم: روش های عدالت ترمیمی
۵۳	بند اول: میانجی گری بین بزه دیده و بزهکار
۵۵	بند دوم: جلسات گفتگوی گروهی خانوادگی
۵۶	بند سوم: حلقه های اصلاح و درمان و سازش
۵۶	بند چهارم: جبران خسارت دولتی قربانیان جرم
۵۷	بند پنجم: حالت ترمیمی و تفاهات وارده
۵۹	فصل دوم: رویکردهای مصدق عدالت ترمیمی در قوانین کیفری
۶۰	مبحث اول: رویکردی ترمیمی به بزه دیده
۶۲	گفتار اول: بزه دیده کنش گر فعال
۶۳	گفتار دوم: نیازهای بزه دیده
۶۸	گفتار سوم: پرداخت غرامت
۷۰	گفتار چهارم: بهبود امنیت بزه دیده
۷۱	گفتار پنجم: رویکرد عدالت ترمیمی در رابطه با بزهکاران
۷۱	بند اول: موانع بازگشت بزهکار به جامعه
۷۴	بند دوم: پذیرش داوطلبانه مسئولیت توسط بزهکار
۷۷	بند سوم: پشیمانی (شرمساری) همراه با گذشت و بازپذیری
۷۹	گفتار ششم: جبران خسارت بزه دیده توسط بزهکار
۷۹	بند اول: سنجش جبران خسارت در نظام عدالت کیفری
۸۰	بند دوم: کارآمدتر کردن نظام عدالت کیفری سستی
۸۰	بند سوم: پیش فرض های عدالت ترمیمی
۸۱	مبحث دوم: مصادیق عدالت ترمیمی
۸۱	بند اول: دیوان اولوس و دیوان یارغو
۸۲	بند دوم: جانقو یا شورای عشایری ایل قاجار
۸۳	بند سوم: شورای حکمیت
۸۴	بند چهارم: دیوان صلحیه

۸۴	بند پنجم: خانه‌های انصاف
۸۵	بند ششم: قانون مربوط به امور قضایی و اداری لرستان
۸۶	بند هفتم: قانونی هیئت حل اختلافات محلی
۸۷	بند هشتم: قانون مربوط به امور قضایی عشایر اسکان یافته
۸۸	بند نهم: قانون مربوط به تشکیل دادگاه‌های سیار
۸۸	بند دهم: خانه‌های انصاف؛ عدالت مشارکتی روستایی
۹۰	بند یازدهم: شوراهای داوری
۹۴	گفتار اول: روکرد دادرسی ترمیمی در نظام عرفی ایران
۹۴	بند اول: آیین فصل
۹۵	بند دوم: آیین خون بس
۹۵	بند سوم: آیین پتر
۹۶	گفتار دوم: دادرسی ترمیمی در نظام عرفی ایران
۹۶	بند اول: دادگاه‌های سیار
۹۷	بند دوم: میانجیگری قضایی
۹۷	بند سوم: میانجیگری در مراکز پلیس
۹۸	بند چهارم: واحدهای صلح و سازش در دادگستری
۹۸	بند پنجم: حکمیت و نهاد شوراهای اسلامی
۹۸	بند ششم: نهاد قاضی تحکیم
۹۹	۴-۳-۸- شورای حل اختلاف
۱۰۰	مبحث سوم: رویکرد عدالت ترمیمی در راستای قانون مجازات ۱۳۹۲
۱۰۰	گفتار اول: ماهیت عدالت ترمیمی برخی قواعد فقهی در قوانین جزایی (اضطرار، لایس، توبه و درء)
۱۰۱	بند اول: ماهیت ترمیمی تعزیرات و ابعاد ترمیمی قصاص
۱۰۲	بند دوم: رویکرد عدالت ترمیمی در باب مجازات اطفال و نوجوان در قانون مجازات ۱۳۹۲
۱۰۳	بند سوم: جلوه‌های عدالت ترمیمی در نهادهای موجب سقوط کیفر در قانون مجازات اسلامی
۱۰۴	گفتار دوم: رویکردهای عدالت ترمیمی در راستای قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۳
۱۱۲	فصل پنجم: نتیجه‌گیری و پیشنهادها
۱۱۳	۱- نتیجه‌گیری
۱۱۶	منابع

• مقدمه

از نظر تاریخی عدالت ترمیمی به عنوان یک الگو و پارادایم نوین در عدالت کیفری نخستین بار توسط راندی بارنت در سال ۱۹۷۷ مطرح شد.^۱ اما با تدقیق در قرآن و احادیث و روایات و اصول و مبانی حقوقی و تاریخی اسلام متوجه می‌شویم که جلوه‌ها و مصادیق عدالت ترمیمی به روش‌ها و با اهداف خاص و آینده‌نگری زمانی و مکانی به صورت خاص به این مهم پرداخته، هرچند بحث «عدالت ترمیمی» در شمار مباحث نو پیدا و نوظهور حقوق جزا محسوب می‌گردد، اما جستجو در متون فقهی با توجه به رویکرد «عدالت کیفری» اسلام به مجازات‌ها، مبین پیشینه‌ی این نوع عدالت در شریعت اسلام است.^۲ ظهور مفهوم عدالت ترمیمی (Rosorative justice) حاصل تحول در نگرش‌ها و دیدگاه‌های عمومی حقوق‌دانان کیفری، جرم‌شناسان و مجریان نظام کیفری نسبت به عدالت کیفری مبتنی بر «جزا و سرکوب» (Retributive justice) و عدالت مبتنی بر «اصلاح و تربیت» (Rehabilitative Justice) است که در پیوند با مفاهیم انسانی و فرهنگ ارزش‌های جامعه مدنی، عدالت کیفری خلاق و پویای را معرفی می‌کند. عدالت ترمیمی الگوی بدیدنی در سیاست جنائی است که بر احیای حقوق بزه دیده و حل و فصل مسائل ناشی از وقوع بزه، ترمیم خسارت به‌ویژه خسارت‌های وارده بر بزه دیده با مشارکت آزادانه و فعال بزه دیده و بزهکار و جامعه محلی، از طریق مذاکره و گفتگو، در قالب ساز و کارهایی مانند میانجیگری و نشست‌های خانوادگی و ...، و رسیدن به صلح و آشتی تأکید دارد. در آموزه‌های دینی و قوانین اخیرالتصویب مجازات و آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ موارد متعددی یافت می‌شود که تمام یا برخی از ویژگی‌های الگوی عدالت ترمیمی را دارا است. عدالت ترمیمی، جنبشی نوین در حوزه جرم‌شناسی است. عدالت مبتنی بر آشتی و مکتب جدید در حقوق کیفری است که در نتیجه ناکارآمدی نظام عدالت کیفری مبتنی و نامطلوب بودن پیامدهای کیفر و مجازات مجرم و بزهکار در جامعه، پدید آمده و روشی است که با دخالت دادن طرف‌های درگیر در یک فرایند کیفری یعنی فرد بزهکار، بزه دیده و جامعه در مراحل مختلف رسیدگی به جرم، و ایجاد سازش و توافق میان آن‌ها، باعث جبران خسارت‌های بزه دیده، بهبود

^۱ - رحیمی نژاد؛ اسمعیل، ۱۳۸۹، مبانی نظری عدالت ترمیمی، دو فصلنامه علمی تخصصی علامه سال دهم شماره پیاپی

پیاپی ۲۹ پاییز ص: ۱۴

^۲ - رضایتی، طیب، ۱۳۸۸، نظام کیفری اسلام با رویکرد عدالت ترمیمی، پایان‌نامه دانشگاه تهران کارشناسی ارشد، راهنما دکتر احمد باقری، ص: ۱۲

رابطه میان بزه‌کار و بزه دیده و اصلاح شخصیت بزه‌کار شده و در نتیجه به کاهش وقوع جرم در جامعه و حفظ نظم عمومی کمک شایانی می‌کند. در حقوق ایران هم می‌توان رد پای عدالت توافقی را در قوانین و مقررات کیفری مشاهده نمود و در واقع، برخی جلوه‌های تحقق عدالت توافقی در قوانین و مقررات کیفری از جمله قانون مجازات اسلامی وجود دارد که در این پژوهش ظرفیت‌های تحقق و اجرای آن در انواع مجازات ذکر شده در قانون مجازات اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است. در قانون مجازات اسلامی، هم در مجازات اصلی ذکر شده در این قانون، و هم در مجازات‌های تکمیلی و تبعی و همین‌طور در مجازات‌های اجتماعی یا مجازات‌های جایگزین زندان که در واقع خود نمونه‌هایی از عدالت توافقی هستند و در مقایسه با سایر کیفر و مجازات‌ها، نوآوری‌هایی در قانون محسوب می‌شوند، جلوه‌هایی از عدالت توافقی تحقق یافته است.

از آنجاکه جرم موجب خرابی‌ها شدن وجدان جامعه می‌شود سازمان عدالت را بر آن می‌دارد تا آسیب‌های به وجود آمده را ترمیم کند و طرفین نیز مجاز به مشارکت در این فرآیند خواهند بود. بنابراین برنامه‌های عدالت ترمیمی، بزه‌کار و دیگرانی که به نحوی تحت تأثیر جرم واقع شده‌اند را قادر می‌سازد که در مسأله بزه جرم دخالت مستقیم داشته باشند. افراد یادشده در مرکز فرآیند عدالت کیفری قرار می‌گیرند و قوودمان نیز تبدیل به تسهیل‌کنندگان دستگاهی می‌شوند که هدف آن پاسخگویی بزه‌کار، رسازی آسیب‌های وارد شده به بزه دیده و همیاری کامل بزه دیده، بزه‌کار و جامعه است. در واقع فرآیند دخالت تمام طرفین، شرط بنیادین دستیابی به برون داد اصلاح و آرامش است. «عدالت ترمیمی» اکنون جدیدی در عدالت کیفری است که بر احیای حقوق بزه دیده و حل و فصل مسائل ناشی از ارتکاب بزه مشارکت فعال بزه دیده و جامعه (محلی) و نیز بزه‌کار از طریق مذاکره و ترمیم خسارات و ایجاد صلح و آشتی تأکید و تکیه دارد. با عنایت به این مهم که هم در جوامع سنتی و قبل از انقلاب و هم در عصر کنونی و پس از انقلاب همواره جلوه‌های عدالت ترمیمی در نقاط مختلف ایران به شیوه‌ها و اشکال متفاوت وجود دارد و این مهم در قوانین آیین دادرسی کیفری و قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به اشکال گوناگون مورد توجه و نظر قانون‌گذار قرار گرفته است.